

طب کار چگونه جان می خرد؟

از خانه‌های بهداشت تا معاینات اجباری، پشت صحنه نبرد تأمین اجتماعی با مرگ و بیماری در محیط‌های کار

دکتر معصومه محمودی افصح

متخصص طب کار

طب کار و سلامت شغلی

طب کار، یکی از تخصصی‌ترین شاخه‌های پزشکی، با هدف حفاظت از سلامت جسمی و روانی شاغلان و پیشگیری از بیماری‌ها و آسیب‌های ناشی از کار، به بخشی مهم از نظام سلامت شغلی بدل شده است. این رشته نه تنها به معاینه و درمان بیماری‌های مرتبط با شغل می‌پردازد بلکه در مدیریت خطرات محیط کاری و ارتقای ایمنی نیز نقشی کلیدی دارد؛ از ارزیابی‌های اولیه پیش از استخدام گرفته تا غربالگری‌های دوره‌ای، آموزش ایمنی و اصلاح شرایط کاری، همه بخشی از رویکرد جامع طب کار برای حفظ نیروی انسانی است.

در نخستین گام، معاینات قبل از استخدام با هدف بررسی توانمندی‌های جسمی و روانی افراد طراحی می‌شود. این معاینات شامل آزمایش‌های پایه، معاینه فیزیکی، تست‌های بینایی، شنوایی، عملکرد ریوی و نوار قلب است. این روند به کارفرمایان کمک می‌کند تا از به کارگیری افرادی که دارای شرایط پزشکی نامناسب با شغل هستند، پرهیز کنند و در عین حال از تشدید بیماری‌های مزمن در محیط‌های کاری جلوگیری شود. در مشاغلی که نیازمند دقت بالا، استقامت بدنی یا تاب‌آوری روانی است، این ارزیابی‌ها نقش غربالگری حیاتی ایفا می‌کنند.

اما کار متخصصان طب کار به همین جا ختم نمی‌شود. آنان با ارزیابی محیط‌های کاری و شناسایی خطراتی نظیر مواد سمی، گردوغبار، صداهای بلند و حرکات تکراری برای پیشگیری از بیماری‌ها اقدام می‌کنند. طب کار نه تنها کارکنان را درباره روش‌های ایمنی و نحوه استفاده از تجهیزات حفاظت فردی آموزش می‌دهد، بلکه با همکاری مدیران صنایع، برنامه‌هایی برای کاهش ریسک‌ها طراحی و اجرا می‌کند. نمونه‌هایی از این اقدامات عبارتند از الزام به استفاده از کلاه ایمنی، دستکش و عینک، تهیه مناسب، اصلاح فرایندهای پرخطر، و مهم‌تر از همه ترویج فرهنگ گزارش دهی حوادث.

بیماری‌های شغلی طیف گسترده‌ای از مشکلات جسمی را شامل می‌شود؛ از بیماری‌های ریوی مانند سیلیکوزیس و آزیستوزیس تا بیماری‌های پوستی و مسمومیت‌های ناشی از تماس با مواد سمی مانند سرب و جیوه. اختلالات اسکلتی-عضلانی همچون کمردرد مزمن یا سندروم تونل کارپال نیز بسیار شایع‌اند. همچنین، قرارگیری مداوم در معرض صدای بلند می‌تواند موجب اختلالات شنوایی جبران‌ناپذیر شود. در چنین شرایطی، غربالگری منظم و تشخیص زودهنگام این اختلالات، کلید مداخله به‌موقع و جلوگیری از پیشرفت بیماری است.

نقش طب کار تنها به پیشگیری محدود نمی‌شود؛ درمان مناسب، بازتوانی بیمارانی برای بازگشت به کار و پیشنهاد تغییر شرایط کاری بخشی از مداخلات تخصصی این حوزه است. آموزش مستمر کارکنان، مشاوره به بیماران و پیگیری وضعیت سلامت افراد از دیگر وظایف اصلی این نظام به‌شمار می‌رود. در نهایت، هدف طب کار آن است که نیروی کار بتواند بدون آسیب و با بهره‌وری بالا فعالیت کند و پس از بازنشستگی نیز از سلامت کافی برای ادامه یک زندگی مستقل برخوردار باشد. از دیدگاه سازمان تأمین اجتماعی، تحویل بازنشسته سالم به جامعه، یکی از شاخص‌های اصلی موفقیت طب کار است؛ چرا که توسعه پایدار، بدون سلامت نیروی انسانی، ممکن نخواهد بود.

سازمان تأمین اجتماعی به‌منظور افزایش کیفیت خدمات درمانی، سلامت کارگران را به شیوه‌های گوناگون پایش می‌کند. این نهاد طی سال‌های اخیر همسو با نظام سلامت، پیشگیری از بیماری‌ها را در اولویت برنامه‌های خود قرار داده است. طب کار از جمله قوانین کار به‌شمار می‌رود که تأمین اجتماعی نقش فعالی در اجرای قانون مذکور دارد. مجموعه خدمات طب کار در راستای حفظ سلامت کارگران، پیشگیری از بیماری‌ها و حوادث ناشی از کار قرار دارد. هدف نهایی تأمین اجتماعی در قالب طب کار تحویل

بازنشسته سالم به جامعه است.

طب کار (Occupational Medicine) شاخه‌ای از علوم پزشکی است که وظیفه آن بررسی سلامت جسمانی و روانی افراد پیش از استخدام و پیشگیری از بیماری‌ها و صدمات ناشی از کار است. انجام معاینات قبل از استخدام کمک می‌کند تا توانایی جسمانی، روانی و اجتماعی کارگر در ابتدای شغل با توانمندی‌های او در انجام کار، ارزیابی شود. به عبارت دیگر با معاینات بدو استخدام وضعیت پایه سلامت عمومی و شغلی فرد مشخص شده و تناسب جسمانی او با شغلش ارزیابی می‌شود. براین اساس، طب کار می‌خواهد کارگر سالم را انتخاب کند.

اما بررسی سلامت کارگران تنها محدود به معاینات قبل از استخدام نیست و براساس ماده ۹۲ قانون کار، شاغلان باید حداقل سالی یک بار ارزیابی مجدد سلامت شوند که انجام این معاینات نیز توسط متخصصان طب کار انجام می‌شود. علاوه برآن هر کارگری که بیش از ۳ تا ۵روز از محیط کار خود به دلیل بیماری دور مانده باشد، برای بازگشت به کار قبلی باید از معاینات طب کار برخوردار شود.

یکی دیگر از موارد مهم خدمات طب کار مربوط معاینات حین بازنشستگی است و معاینات حین بازنشستگی و حین خروج از کار نیز در حوزه طب کار قرار دارد. براین اساس، سلامت شغلی فرد، طی سال‌ها فعالیت در کارگاه، ارزیابی شده تا عوامل زیان‌آوری که در محیط کار روی سلامت او تاثیر گذاشته است، مشخص شود.

رونق خانه‌های بهداشت کارگری

پایش معاینات ادواری کارگران در حوزه خانه‌های بهداشت کارگری قرار دارد. ماده ۱۴۷ قانون کار، دولت را مکلف کرده تا خدمات بهداشتی و درمانی را برای کارگران و کشاورزان مشمول این قانون و خانواده‌های آنان فراهم کند. از سال ۱۳۶۷ در بسیاری از استان‌های کشور، کارگاه‌های با بیش از ۵۰ نفر کارگر، زیر چتر ارائه مراقبت‌های اولیه بهداشتی به کارگران و با تأکید بر تأسیس خانه‌های بهداشت کارگری قرار گرفتند و ۱۸ وظیفه مهم برای بهداشت کاران تعریف شده است.

خانه‌های بهداشت کارگری موظفند که با تشکیل پرونده سلامت برای پرسنل، معاینات ادواری و برگزاری دوره‌های آموزشی و مشاوره‌ای به ارتقای سطح بهداشت و سلامت جامعه کار و تولید کمک کنند. آخرین گزارش‌ها نشان می‌دهد که ۵هزار و ۸۷۴ خانه بهداشت کارگری در کشور فعال است و این خانه‌ها در کارگاه‌ها با هدف ارتقای بهداشت و سلامت نیروی کار ایجاد شده‌اند.

سازمان تأمین اجتماعی که پوشش بیمه‌ای بیش از نیمی از جمعیت کشور را برعهده دارد با انعقاد تفاهم‌نامه با وزارت‌های کار و بهداشت، همکاری لازم را برای تأسیس خانه‌های بهداشت انجام می‌دهد. ماده ۳۵ این تفاهم‌نامه تکلیفی را بر سازمان گذاشته تا با همکاری وزارت کار و بهداشت در جهت تجهیز خانه‌های بهداشت کارگری بسیج شوند. براین اساس، برنامه‌های مدونی به اجرا درآمده و پرونده معاینات سلامت کارگران ایجاد شده است.

پایش محیط کار با نگاه پزشکی

پیشگیری از بیماری‌ها و صدمات ناشی از کار یکی دیگر از اقداماتی است که در حیطه طب کار انجام می‌شود. می‌توان گفت؛ اساس طب کار این است که عوامل زیان‌آور را شناسایی کند. فصل چهار قانون کار، به مقوله پیشگیری از بیماری ناشی از کار می‌پردازد. براساس اعلام ILO (سازمان بین‌المللی کار) سالانه بیش از ۱۶۰ میلیون بیماری یا حوادث ناشی از کار در دنیا رخ می‌دهد. همچنین براساس اعلام WHO (سازمان بهداشت جهانی) مرگ‌ومیر ناشی از بیماری و حوادث شغلی در جهان سالانه بیش از ۳۴ میلیون مورد است که این آمارها تکان دهنده بوده و این سازمان‌ها برای کاهش حوادث ناشی از

کار و ایمن‌سازی حوزه‌های کاری فعالیت دارند که در کشور ما نیز پی‌گیری می‌شود. از طریق خانه‌های بهداشت و در قالب طب کار، نه تنها امکان پیگیری بیماری‌های ناشی از کار فراهم می‌شود، بلکه زمینه استقرار استانداردهای ایمنی در محیط‌های کاری به‌وجود می‌آید.

تحلیل حوادث برای جلوگیری از تکرار

حوادث ناشی از کار یکی از مباحث اصلی ایمنی کار را تشکیل می‌دهد که با مسائلی از جمله اینیه، زیرساخت‌های فضای کار، دستگاه‌های کار، لباس‌های ایمنی کارگر سروکار دارد و با اصلاح‌سازی این عوامل از حوادث کار جلوگیری می‌شود. نگاهی به آمارهای حوادث ناشی از کار، اهمیت خدمات طب کار را بیشتر نمایان می‌کند؛ آمار این حوادث در کشور بسیار تکان دهنده است. به‌نحوی که براساس اعلام سازمان پزشکی قانونی در شش ماه نخست سال ۱۴۰۳ بیش از ۱۰۷۷ کارگر بر اثر حادثه در محل کار جان خود را از دست دادند که به معنای این است که هر هفته به‌طور میانگین حدود ۵۰ کارگر بر اثر حادثه فوت می‌کنند. بر اساس گزارش‌های مختلف، سالانه حدود ۱۳ هزار حادثه ناشی از کار در کشور رخ می‌دهد که ۷۰۰ تا ۸۰۰ مورد آن منجر به فوت می‌شود. همچنین از سال ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۲، آمار مرگ و میر کارگران بر اثر حوادث از ۱۶۲۵ نفر به ۲۱۱۵ نفر رسیده که نشان دهنده افزایش ۳۰ درصدی است. داده‌ها نشان می‌دهد بالاترین نرخ حوادث ناشی از کار مربوط به بخش ساخت و ساز با ۳۸ درصد است. بیشترین علت فوت در حوادث کار «سقوط از بلندی» بوده است. پس از آن «آصابات جسم سخت» بیشترین آمار فوتی در حوادث کار را به خود اختصاص داده است. «برق‌گرفتگی»، «سوختگی» و «کمبود اکسیژن» در رتبه‌های بعدی عوامل فوت بر اثر حوادث کار قرار دارد.

وظیفه اصلی طب کار در حوادث ناشی از کار، ارزیابی، درمان و پیشگیری از آسیب‌های مرتبط با حادثه شغلی است. از این‌رو اقداماتی از جمله ارزیابی اولیه آسیب، ارائه خدمات درمانی اولیه، ارجاع به متخصصان در صورت نیاز و پیگیری وضعیت سلامت فرد تا بازگشت کامل به کار آن‌هم در شرایط تناسب شغل با سلامت بیمار در حیطه وظایف طب کار قرار دارد. همچنین طب کار نقش مهمی در پیشگیری از حوادث و بیماری‌های شغلی از طریق ارزیابی محیط کار و ارائه توصیه‌های ایمنی دارد.

وقتی شغل، بیماری می‌آورد

عوامل دیگری مانند بیماری‌های ناشی از کار نیز وجود دارد؛ زیرا برخی از کارگران در طول فعالیت حرفه‌ای خویش روزانه بیش از ۸ ساعت در محیطی قرار می‌گیرند که ممکن است عوامل زیان‌آور محیط کار وجود داشته باشد؛ از آریست گرفته تا سیلیس، پرتوهای یونیزاسیون و حتی گردوخاک که این عوامل در درازمدت می‌تواند آثار سویی را بر سلامت کارگران باقی بگذارد. طب کار با انجام معاینات منظم از کارگران، نه تنها سلامت آن‌ها را پایش می‌کند، بلکه

عوامل زیان‌آور محیط کار را نیز شناسایی و جلوگیری می‌کند.

جان کارگر، اولویت بی‌قید و شرط

ارائه خدمات طب کار از منظر پایش سلامت کارگران و شناسایی و پیشگیری از مشکلات بهداشتی در محیط کار نقش مؤثری در کاهش هزینه‌های درمان دارد؛ زیرا معاینات دوره‌ای و غربالگری به شناسایی زودهنگام بیماری‌ها و مشکلات بهداشتی کمک کرده و با انجام درمان‌های به‌موقع از پیشرفت بیماری‌ها جلوگیری می‌کند. در نتیجه هزینه‌های درمانی نظام سلامت و نیز سازمان‌های بیمه‌ای نیز کاهش می‌یابد. کاهش هزینه‌های غرامت از دیگر مزایایی است که از طریق خدمات طب کار حاصل می‌شود؛ زیرا تأمین اجتماعی، علاوه بر اینکه وظیفه پرداخت غرامت دستمزد ایام بیماری کارگران را برعهده دارد، غرامت از کارافتادگی کلی، جزئی و نقص عضو را نیز به آن‌ها پرداخت می‌کند. کاهش هزینه، زوایای دیگری را نیز دربر می‌گیرد که از جمله آن می‌توان به هزینه‌های بهره‌وری اشاره کرد؛ به‌نحوی که بیماری‌ها و حوادث شغلی منجر به از دست رفتن بهره‌وری و غیبت از کار می‌شود، اما طب کار با حفظ سلامت کارکنان می‌تواند این هزینه‌ها را کاهش دهد. کاهش هزینه‌های مربوط به جابه‌جایی و استخدام و بهبود روحیه و انگیزه کارکنان از دیگر مزایای اجرای قوانین طب کار به‌شمار می‌رود.

مراکز پایش سلامت شغلی

معاینات طب کار در سال‌های نه چندان دور در مراکز طب کار تأمین اجتماعی انجام می‌شد؛ اما به‌دلیل تغییراتی که در سال‌های اخیر در این حوزه رخ داد، طب کار از مجموعه تأمین اجتماعی خارج و برون‌سپاری شده است و اکنون پزشکان دارای قرارداد و تفاهم‌نامه با تأمین اجتماعی انجام آن را برعهده دارند. در کشور ما انجام معاینات طب کار برای همه افراد شاغل در مشاغل مختلف الزامی است. کارفرمایان موظف هستند که شرایط لازم را برای انجام این معاینات، برای کارکنان خود فراهم کنند. ردپای مبحث طب کار از منظر قانونی به ماده (۹۰) قانون تأمین اجتماعی بازمی‌گردد. سازمان تأمین اجتماعی، انجام آزمایش‌ها و معاینات طب کار را به‌عنوان یک الزام قانونی به‌عهده کارفرمایان مشمول قانون کار گذاشته است.

در این قانون آمده است: «افراد شاغل در کارگاه‌ها باید قابلیت و استعداد جسمانی متناسب با کارهای مرجوع داشته باشند، بدین منظور کارفرمایان مکلفند قبل از به کار گماردن آنها ترتیب معاینه پزشکی آنها را بدهند. در صورتی که پس از استخدام مشمولین قانون معلوم شود که نامبردگان در حین استخدام قابلیت و استعداد کار مرجوع را نداشته و کارفرما در معاینه پزشکی آنها تعلق کرده و در نتیجه بیمه شده دچار حادثه شده و یا بیماری‌اش شدت یابد، سازمان تأمین خدمات درمانی و این سازمان مقررات این قانون را درباره بیمه شده اجرا و هزینه‌های مربوط را از کارفرما طبق ماده ۵۰ این قانون مطالبه و وصول

خواهند کرد.»

قانون مذکور به صراحت کارفرمایان را ملزم به اجرای برنامه‌های طب کار کرده است؛ اما چگونگی انجام آن توسط کارفرمایان، نیاز به تشریح جزئیات بیشتری دارد. براین اساس سازمان تأمین اجتماعی با صدور بخشنامه «ضوابط اجرایی ماده ۹۰ قانون تأمین اجتماعی» در بیست و هفتم مهر ۱۳۹۶ موازین اجرای این قانون را مشخص کرده که خلاصه آن به این شرح است:

۱) بیمه‌شدگان اصلی که برای اولین بار نامنویسی و شماره تأمین اجتماعی به‌آنان اختصاص داده می‌شود. ۲) بیمه‌شدگان اصلی با سابقه اشتغال و بیمه‌پردازی پرداخت حق بیمه که نسبت به تغییر شغل در همان کارگاه و یا کارگاه دیگر اقدام می‌نمایند. تبصره: منظور از تغییر شغل تغییر ماهیتی در نوع شغل است؛ از یک حرفه به حرفه دیگر. به عنوان نمونه در مشاغلی مانند آهن‌بر، آهنگر، آهن کار و آهن‌ساز تغییر شغلی برای بیمه‌شده متصور نمی‌باشد. ۳) بیمه‌شدگان اصلی با سابقه اشتغال و بیمه‌پردازی کمتر از یک سال در آخرین کارگاه که جهت استفاده از تعهدات کوتاه مدت نظیر غرامت دستمزد ایام بیماری و بارداری، مقرری بیمه بیکاری، اروتز و پروتز، کمک ازدواج و معرفی به کمیسیون پزشکی از کارافتادگی مراجعه و مدارک ارائه می‌نمایند.

تبصره: انجام معاینات ماده (۹۰) قانون تأمین اجتماعی و ارائه نتیجه معاینات بیمه‌شده‌ای که به واسطه بیماری در بیمارستان بستری باشند پس از ترخیص از بیمارستان بلامانع خواهد بود.

۴) هرچند معاینات ماده (۹۰) قانون تأمین اجتماعی باید قبل از استخدام و به کارگیری افراد انجام گیرد لیکن پذیرش نتیجه معاینات آن دسته از مستخدمان که کارفرمای آنان در اثناء یک سال اول اشتغال و بیمه‌پردازی مبادرت به معرفی آنان به مراکز معاینه جهت انجام معاینات نموده‌اند نیز بلامانع خواهد بود. ۵) چنانچه معاینات قبل از استخدام در موعد مقرر حداکثر ظرف یکسال اول اشتغال توسط کارفرما انجام گردیده ولی تحویل شعبه نشده باشد پذیرش آن با کنترل رعایت ضوابط مربوطه بلامانع است.

۶) در صورت عدم تغییر شغل افراد به صرف جابه‌جایی کارگاه و یا تغییر کارفرما نیازی به اخذ نتیجه و یا تکرار معاینات پزشکی موضوع ماده (۹۰) قانون تأمین اجتماعی به کاهش بیماری‌ها و حوادث ناشی از بیش از یک سال قطع ارتباط بیمه‌ای داشته باشد. « طب کار، ستون اصلی حفاظت از سلامت نیروی کار است که با اجرای معاینات دوره‌ای، پایش مستمر محیط کار و مدیریت ریسک‌های شغلی، جان کارگران را نجات می‌دهد. از خانه‌های بهداشت کارگری تا معاینات اجباری پیش از استخدام و در طول دوره شغلی، این خدمات در قالب برنامه‌های سازمان تأمین اجتماعی به کاهش بیماری‌ها و حوادث ناشی از کار کمک می‌کنند. حفظ سلامت کارگران نه تنها حق انسانی آن‌هاست، بلکه سرمایه‌ای است برای افزایش بهره‌وری و کاهش هزینه‌های درمان و غرامت. طب کار راهی است برای تحویل سالم‌تر نیروی کار به جامعه و تضمین آینده‌ای امن‌تر برای همه.